

THE BULGARIAN STATE POLICY REGARDING THE BULGARIAN COMMUNITIES OF THE BALKANS

Boryana Buzhashka

ULSIT, Bulgaria, b.buzhashka@unibit.bg

Vanya Dobрева

ULSIT, Bulgaria, v.dobрева@unibit.bg

Abstract: The big topic for Bulgarian communities abroad is not new and various aspects of it have been the subject of research over the years. The research focuses mainly on the Bulgarian communities in Moldova, Ukraine, North America and part of the European territories. However, the Bulgarian diaspora in the Balkans has not been studied so carefully, especially in the Western Balkans. It should be pointed out that the Bulgarian communities in the Balkans, regardless of their common ethnogenesis, differ among themselves in a number of factors: ethnocultural, ethnographic, confessional and/or linguistic. For this reason, their consideration is subject to the chronological principle of classification, involving the unification of communities according to the historical period of their settlement – "old" (historical) and "new" (modern). In turn, in the historical emigration can also be distinguished several stages: until 1878. (the restoration of the Bulgarian state); between 1878 and 1944. period of development of Bulgaria as a monarchy); between 1944 and 1989. (period of the Socialist Republic). It is indicative that in the second half of the twentieth century Bulgaria developed specific policies towards the Bulgarian communities - mainly along the lines of culture. State institutions such as the committee for Bulgarians abroad were established and operated with the task of maintaining Bulgarian self-awareness. Magazines are published (patriotism, Fatherland, etc.). The Bulgarian communities also formed the donation fund "13 centuries Bulgaria", which continues its activity today under the name "1300 years Bulgaria". After the changes of 1989. (the period of democratic changes) begins a new stage in the policy towards the Bulgarian communities. Policies in the field of Education have been introduced through special decrees: decree 103 (for the implementation of educational activity among Bulgarians abroad) and decree 228 (for the admission of citizens from the Republic of North Macedonia to the state universities of the Republic Of Bulgaria). It should be noted that this issue is the center of a project on which, at the moment, a scientific team from Unibit is working. One of the goals of this project is to study the cultural and historical heritage of the Bulgarian communities in the Balkans and to develop a digital map. This will contribute to the identification of the modern Topos inhabited by ethnic Bulgarians and through them to conceptualize on another level the question of the Balkans as synthetic zones of cultural contacts. Also, the results of the study will crystallize into the development of a cultural route that will show the dynamics of cultural processes between Southeast and Central and Western Europe, in which all Balkan communities are included.

Keywords: Bulgarian communities, state policy, Balkans, Bulgarian diaspora, cultural heritage

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВНА ПОЛИТИКА ПО ОТНОШЕНИЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩНОСТИ НА БАЛКАНИТЕ

Боряна Бужашка

УниБИТ, Република България, b.buzhashka@unibit.bg

Ваня Добрева

УниБИТ, Република България, v.dobрева@unibit.bg

Резюме: Голямата тема за българските общности зад граница не е нова и различни нейни аспекти през годините са били обект на изследване. Изследванията се съсредоточават най-вече върху българските общности в Молдова, Украйна, Северна Америка и част от европейските територии. Не така внимателно е проучвана обаче българската диаспора на Балканите, особено в Западните Балкани. Следва да се посочи, че българските общности на Балканите, независимо от своя общ етногенезис се различават помежду си по редица фактори: етнокултурни, етнографски, конфесионални и/или лингвистични. По тази причина тяхното разглеждане се подчинява на хронологичния принцип на класификация, включващ обединяването на общностите според историческия период на тяхното разселване – „стари“ (исторически) и на „нови“ (съвременни). На свой ред, в историческата емиграция също могат да се обособят няколко етапа: до 1878 г. (възстановяването на българската държава); между 1878 г. и 1944 г. период на развитието на България като

монархия); между 1944 и 1989 г. (период на социалистическата република). Показателно е, че през втората половина на XX век България разработва конкретни политики към българските общности - най-вече по линия на културата. Създадени и действащи са държавни институции като Комитет за българите в чужбина със задача да се поддържа българското самосъзнание. Издават се списания (Родолубие, Отечество и др.). Българските общности формират и дарителски фонд „13 века България“, който продължава и сега своята дейност под името „1300 години България“. След промените от 1989 г. (периода на демократични промени) започва нов етап в политиката към българските общности. Въведени са политики в областта на образованието чрез специални постановления: Постановление 103 (за осъществяване на образователната дейност сред българите в чужбина) и Постановление 228 (за прием на граждани от Република Северна Македония в държавните висши училища на Република България). Следва да се отбележи, че тази проблематика е център на проект, по който, в настоящия момент, работи научен екип от УниБИТ. Една от целите на този проект е да се проучи културно-историческото наследство на българските общности на Балканите и да се изработи дигитална карта. Това ще допринесе да се идентифицират съвременните топоси, населени с етнически българи, а чрез тях да се концептуализира на едно друго равнище въпросът за Балканите като синтетична зони на културни контакти. Също така резултатите от проучването ще изкристализират в разработване на културен маршрут, който ще покаже динамиката на културните процеси между Югоизточна с Централна и Западна Европа, в които са включени всички балкански общности.

Ключови думи: български общности, държавна политика, Балкани, българска диаспора, културно наследство

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Въпросът за българските общности зад граница не е нов и различни негови аспекти вече са попадали в полезрението на науката. (Колев, Й., 2013) Проучванията се съсредоточават преди всичко върху генезиса, демографските процеси, културата и степените на съхраняване на идентичността сред българските общности. Също така се отбелязват контактите с държавата-майка, организирането и поддържането на културно-просветни организации и училища, проактивната държавна политика и др. Досега тези изследвания засягат предимно българските общности от Молдова, Украйна, Северна Америка и малко европейски държави. Настрани остават обаче българските общности от Западните Балкани. Когато говорим за българските общности задължително трябва да отчитаме различията между тях по произход, местонахождение и политиката на приемащата страна, социален състав, съхранена национална идентичност. Съвременните български общности, наричани най-често *българи в чужбина* и *български граждани извън Република България* представляват пестра мозайка от различни групи, подгрупи и обособени групи население. От гледна точка на своята етнокултурна, етнографска, конфесионална и / или езикова характеристика те се различават съществено помежду си. По тази причина тяхното разглеждане се подчинява на хронологичния принцип на класификация, включващ обединяването на общностите според историческия период на тяхното разселване – „стари“ (исторически) и на „нови“ (съвременни). „Старата“ или историческата емиграция обема няколко етапа на своето конституиране: до 1878 г. (възстановяването на българската държава); между 1878 г. и 1944 г. период на развитието на България като монархия); между 1944 и 1989 г. (период на социалистическата република).

2. СЪСТОЯНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА

Показателно е, че през втората половина на XX век в България се изработват конкретни политики към българските общности. Най-вече по линия на културата. Създадени и действащи са държавни институции като Комитет за българите в чужбина със задача да се поддържа националното самосъзнание на българите от диаспората, издават се списанията „Родолубие“ и „Отечество“. Българските общности формират и дарителски фонд - „13 века България“, който продължава своята дейност към Министерство на културата под името „1300 години България“. След промените от 1989 г. започва нов етап в политиката към българските общности. Приема се нов закон, чрез който да се регулират отношенията държава-диаспора. Като същностен фактор за съхраняване на идентичността се осмисля образованието и възможностите да се изучава роден език, както и перспективата да се получи висше образование в България. Така се разработват Постановление 103 за осъществяване на образователната дейност сред българите в чужбина и Постановление 228 за прием на граждани от Република Северна Македония в държавните висши училища на Република България. (Янев, Й., 2017) Въвежда се и специализиран държавен орган за по-непосредствена работа с българските общности - Държавна агенция за българите в чужбина. На 20 април 2022 г., по решение на Министерски съвет на Република България, Държавната агенция за българите в чужбина е

преобразувана в Изпълнителна агенция за българите в чужбина към Министъра на външните работи. Този акт обаче понижава нейния статут.

Втората група български общности е т.нар. „нова“ или съвременната. Тук се числи и българската диаспора на Балканите. Нейното образуване е резултат на вековни исторически процеси. От една страна, в продължение на векове на Балканите държавните граници на отделните държави се променят, както става и с държавните граници на България от Средновековието до XX век. От друга страна, диаспората се оформя и в резултат на масовото напускане на родни територии през XX век. Тук се причислява и една трета група - на българи, които мигрират по икономически и социални причини.

3. АСПЕКТИ НА ДЪРЖАВНАТА ПОЛИТИКА

През десетилетията авторитетни български учени – филолози, фолклористи, историци, етнологии, социолози – посвещават респектиращи изследвания върху формирането и развитието на българската диаспора на Балканите, върху типологичните за общностите български фолклор и диалекти, върху историческия им път и принципи на организация. Те са безценен фундамент за всяко ново проучване. Във връзка с това, анализът на държавната политика спрямо българските общности на Балканите следва да бъде съобразена както с новите геополитически реалности, но така също и със съвременното състояние на диаспората. На първо място, на научна основа следна да бъде поставен въпросът за физическото оцеляване и съхранение на българската идентичност, запазено в културните наследства на българската диаспора на Балканите. Актуален е въпросът, доколко това наследство отразява само български специфики и дали е възможно да се трактува като част от българското национално наследство. В по-общ план – като част от наследството на Балканите (на Югоизточна Европа).

На второ място, проучването на съвременните процеси в българските общности на Балканите, особено в контекста на членство или на присъединяване към Европейския съюз (Западните Балкани), придават нов концептуален израз на държавната политика. Следва да се отчитат онези фактори, които създават предпоставки за споделен културен диалог нъа Балканите, като се актуализира знанието за настоящото състояние на българската диаспора на Балканите, за динамиката на процесите на консолидация или ерозия. Във връзка с това, нужно е да се изработи дигитална карта, която да конкретизира пространството с етническите българи. В случая, това пространство се трактува като емблематичен културен топос - част от характерните за Балканите синтетични зони на културения диалог. Също така, като продължение на дигиталната карта, е концептуализирането на културен маршрут, чрез който много по-целенасочено и обективно ще се динамиката на културните взаимодействия между Югоизточна с Централна и Западна Европа.

4. ИНСТИТУЦИИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ДЪРЖАВНАТА ПОЛИТИКА

В България държавната политика, насочена към общностите, влиза в правомощията на Министерски съвет, Министерство на външните работи и Държавната агенция за българите в чужбина (понастоящем Изпълнителна агенция към Министъра на външните работи), Министерство на образованието и науката, Министерство на културата, Министерство на правосъдието, Министерство на труда и социалната политика, Министерство на вътрешните работи, областните администрации и др. Дейностите, свързани с българите в чужбина, са многостранни и не могат да бъдат изпълнявани от едно ведомство. Следователно, този вид държавна политика е вид транссекторна политика. (Национална стратегия за българските граждани и историческите български общности по света, 2014)

От друга страна, всяка от изброените институции развива само отделни аспекти на дейността, засягащи българските общности зад граница. Така, Министерството на образованието и науката координира политиката на държавата, свързана с образованието на представителите на диаспората

(ПМС №103 както и ПМС №228). Взаимоотношенията между Министерство на културата и българите в чужбина се конкретизира в работата на културните институти в съответните страни, а на Министерството на правосъдието – в дирекция „Българско гражданство“. От гледна точка на нормативната база, държавната политика спрямо българите по света се осъществява на базата на действащи законодателни актове:

- Закон за българите, живеещи извън Република България (ДВ бр.30/11.04.2000);
- Закон за българското гражданство (ДВ бр. 136/1998) с последно изменение и допълнение в ДВ бр. 54/2002/;
- Закон за българските документи за самоличност (ДВ бр. 93/1998), с последно изменение и допълнение в ДВ бр. 30/11.04.2006/;
- Закон за гражданската регистрация (ДВ бр. 67/1999) с последно изменение и допълнение в ДВ бр. 30/11.04.2006 г./;

- Закон за чужденците в Република България (ДВ 153/1998) с последно изменение и допълнение в бр. 30/11.04.2006/;
- Закон за ратифициране на Европейската конвенция за гражданството (ДВ бр.102/20.12.2005);
- ПМС 161/15.08.1994 г. за допълнение на ПМС 180/1992 г. за създаване на Агенция за българите в чужбина и ПМС No 19 от 21.02.2000 г. за преобразуване на Агенцията за българите в чужбина в Държавна агенция за българите в чужбина и за приемане на нейния устройствен правилник;
- Устройство правилник на Държавната агенция за българите в чужбина, Приложение към чл. 2 на ПМС No 19 от 21.02.2000 г., /ДВ, бр. 16 от 25.02.2000 г./, изм. и доп., бр. 87 от 9.10.2001 г., в сила от 15.10.2001 г., изм., бр. 84 от 21.10.2005 г.;
- Устройство правилник на Държавната агенция за българите в чужбина, /ДВ, бр. 77 от 19.09.2006г./;7
- ПМС No 103 от 31.05.1993 г. за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина;
- ПМС No 228 от 20.05.1997 г. за приемане на граждани на Република Македония за студенти в държавните висши училища на Република България.

Според експертите и изследователите по проблема, в настоящия момент е нужна актуализация на правната уредба. Преди всичко от съществено значение е да се уеднаквят нормативните категории и понятия, с които си служи всяка държава на Балканите. Необходимо е също така да се дадат легални дефиниции на ключови термини, както и да се синхронизират изискванията на различните нормативни актове.

Експертният анализ показва, че в основния нормативен акт - Закона за българите, живеещи извън Република България, има пропуски и в този си вид той не може да регулира възникващите обществени отношения. Върви дискусия дали следва само да се измени и допълни Законът за българите, живеещи извън Република България, или да се изработи изцяло нов закон със система от подзаконови нормативни актове. По такъв начин ще се урегулира взаимодействието между държавните институции, неправителствените организации, местната власт, академичните общности, медиите и представителите на българската диаспора по света. (Ташев, 2015)

Тъй като, твърди се, уредбата на всички тези обществени отношения не е систематизирана, а напротив - разпръсната е в множество закони, наредби и други подзаконови нормативни актове. Във връзка с това, съществуват редица неясноти и по отношение на процедурите за придобиване на българско гражданство. Още повече, че тази процедура автоматично дава статут на получилия гражданство и на европейски гражданин. В този аспект въпросът за исторически формиралите се общности придобива и икономическо-социални измерения.

Концептуално обаче този закон следва да подпомогне етническото самоопределение на чуждестранни граждани с български произход. Придобиване на българско гражданство на основание български произход е предвидено като самостоятелно правно основание. Българският произход се удостоверява от „официален документ, издаден от български или чуждестранен компетентен орган въз основа на акт за раждане, регистър на населението и др., ...а при невъзможност да се представи такъв документ – удостоверение за български произход, издадено от Държавната агенция за българите в чужбина”.

Един от проблемите с удостоверяване на българския произход е свързан с така наречената „криза на идентичността”. В исторически план, ислямизацията на българско население в Западните Балкани е довела до загуба на част от етноопределящите ги белези. Политиката на държавите по местоживееене, на свой ред, в редица отношения е насочена към асимилиране на това население чрез активна дейност за изграждане на ново национално самосъзнание, различно от българското. При българските етнически групи в Косово, например, се налага именна система, напълно идентична с албанската, но коренно различна от българската. Етническото самоосъзнаване на жителите на Косовска Гора се изразява с регионалната идентичност - „горанци”, докато в Жупа населението е възприело като политическата конюнктура да се самоопределя като „бошнаци”. Тази реалност е закрепена в данните от официалните преброявания, проведени от администрацията на ООН.

Сред представителите на българската общност в Македония, както и при тези в Косово, съществува интерес към придобиването на българско гражданство. По отношение на Република Македония основен проблем е, че сходен интерес към придобиването на българско гражданство проявяват и други етнически групи, ислямизирано население като роми, турци, албанци и пр. Тепърва следва да бъдат разработени критерии – въз основа на проучване и систематизиране на характерни за българската общност белези – чрез които да бъде предоставяно българско гражданство.

Би следвало да се помисли за по-интензивен диалог между държавите на Балканите с акцент върху формирането дори и на съвместни културни помлтики. Оказва се, например, че изучаването на българските

общности, функциониращи на територията на Балканите, допринася и за опознаването на съседните народи. И в определена степен – за изграждане на основанията за нов диалог и разбирателство.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Следователно, държавната политика по отношение на българската диаспора на Балканите, както и всяка друга държавна политика, следва да се основава върху богат емпиричен материал. На първо място, да бъде оформена – съобразно реалностите – демографската картина на диаспората. Събраните и обобщени данни от етнографски характер не трябва да бъдат консервирани, а своевременно актуализирани. Във връзка с това преди да се оформят основните принципи, върху които да се изгради политическото действие, е необходимо да се обхванат основите на културен модел и да се обмисли насоката на комуникацията. И на този етап в България държавната политика изкрystalизира в поредица от нормативни актове. Това, което липсва обаче е норвигият поглед върху българските общности на Балканите, с актуалното проучване на тяхното състояние, идентифициране на проблемите и систематизиране на решения.

От друга страна, държавната политика към българските общности на Балканите следва да се определи върху онова културно наследство, създадено през вековете, което притежава характеристиките да бъде част от българското културно наследство. С тази уговорка, че Балканите като синтез от национални култури следва да бъдат трактувани в качеството си на фундамент от европейската цивилизация и ценностна система. Така през призмата на контактите с диаспората могат да бъдат интензифицирани и контактите и дружеските отношения със страната-приемник за целите на превръщането на Балканите в мост на културен диалог и сътрудничество.

БЛАГОДАРНОСТИ

Изследването е по научноизследователски проект на тема „Българите на Балканите отвъд граница след 1878 г. Кодът на оцеляването“, Договор № КП 06 Н70/2 от 13.12.2022 г. , финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерство на образованието и науката на Р България.

ЛИТЕРАТУРА

- Бужашка, Б. (2020). България и българската общност в Истанбул 1913-2019: монография. София: За буквите - О писменехъ, 2020
- Георгиев, Г. (2022). Българо-албански политически отношения (1908-1915). София : Макед. науч. институт, 2022
- Закон за българите, живеещи извън Република България.//B: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134916612>
- Закон за българското гражданство.//B: <https://justice.government.bg/home/normdoc/2134446592>
- Колев, Й. (2013) Майка България и нейните чада по света. *Справочник за българските общности, училища, църковни общини, културно-информационни центрове и други организационни структури по света*. София: Държавна агенция за българите в чужбина, 2013.
- Лилова, Д. (н.д.). Балканите като родина? Версии за териториалната идентичност на българите под Османска власт.//B: <https://litenet.bg/publish8/dlilova/balkanite.htm>
- Национална стратегия за българските граждани и историческите български общности по света (2014). решение № 30.41, на Министерски съвет от 23.07. 2014 г
- Пенчев, В. (2017). Българските общности в Средна Европа. София: Парадигма.
- Пенчев, В., Борисова, М., Воскресенски, В., Вуков, Н., Гергова, Л., Гергова, Я., Кулов, Б., Матанова, Т., Михайлова, К., & Янев, Й. (n.d.). Културно наследство и миграция. Модели на консолидация и институционализация на българските общности в чужбина.//B: https://www.researchgate.net/profile/Lina-Gergova/publication/330343415_Kulturno_nasledstvo_v_migracia/links/5c39e139299bf12be3c29161/Kulturno_nasledstvo-v-migracia.pdf
- Соянова, В. (2022). Българите в Турция (1913-1945) : монография / Ваня Стоянова ; науч. ред. Евгения Калинова. София : Институт за ист. изследвания - БАН, 2022
- Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. Том 2: Мюсюлманската култура по българските земи (1998) . Съст. Росица Градева, Светлана Иванова. София: IMIR.
- Ташев, С. (2015). Българското гражданство като инструмент за реализиране стратегическите цели на страната ни по отношение на диаспората. Геополитика и геостратегия., бр 3., 2015
- Ташев, С. (2020). Българските общности в Западните Балкани : политически процеси и етнодемографски последици (1913-2019). Т. 1, Албания / Спас Ташев ; предг. Венцислав Мучинов. София : Орбел, 2020.

Ташев, С. (2020). Българските общности в Западните Балкани. Политически процеси и етнодемографски последици (2013-2020). Т.1. София: Орбел,